

Rene Lovrenčić

Stvarni ili izmišljeni čovjek u historiografiji

Znanost o prošlosti – historiografija – suočava se, od svog postanka do danas, s velikim pitanjem: kako što vjernije prikazati čovjeka minulih vremena. Što više istraživač u tome postigne, to je lakše njemu ili drugima obraditi povijesne pojave, situacije, procese, velike razvojne linije, opća obilježja nekog trenutka, perioda ili epohe.

Zašto kažem: što vjernije, a ne: vjerno?

Historiografija se bavi onim što je nepovratno prošlo, što je neponovljivo. Ona je znanost jer se zasniva na dokumentima koje sabire, sređuje i ispituje, te zatim na njima gradi šire ili uže spoznaje. Međutim, ljudi iza sebe ne ostavljaju takvu dokumentaciju koja bi mogla potpuno osvijetliti ono što su činili, pokušavali ili zastupali. Još je teže s namjerama koje su pri tome imali, s mislima koje su ih općenito ili u nekom trenutku vodile, s raznim vrstama utjecaja, često dalekih i posrednih koji su ih hrabрили ili deprimirali. Dakle, dokumentacija gotovo nikada nije potpuna, jednostavno zato što se u prošlosti ne bilježi sve što kasnije zanima historiografiju. Zatim, vrlo često se dio dokumentacije gubi, dio je nedostupan istraživaču voljom vlasti ili privatnih osoba koje raspolazu dokumentima, dio je opet rasipan u toliko mnogo ruku da ga je teško obraditi u cjelini. Uz velik trud, rekonstrukcija prošlosti se približava onome što je bilo, ali gotovo nikada nije posve vjerna. Dužnost je povjesničara da učini sve što je u njegovoj moći kako bi se odstupanje između „originala“ i „kopije“ svelo na najmanju moguću mjeru. Naravno, ove nazive upotrebljavam uvjetno – „original“ je nepovratno izgubljen, proteklo vrijeme ga je smrvilo ostavivši samo bezbrojne komadiće od kojih treba sagraditi uništeni mozaik – „kopiju“.

Međutim, historiografija se ne bavi samo rekonstrukcijom prošlosti, nego je i tumači. Tu su teškoće i opasnosti stranputica još veće. Ovom prilikom nas zanimaju

samo one koje iskrsavaju pri traženju čovjeka prošlosti, a ne one mnogobrojne druge zapreke koje ometaju proučavanje međuljudskih odnosa, različitih zbivanja i procesa, razvoja većih ili manjih zajednica.

No, što zapravo mislim kad kažem: čovjek prošlosti? Mislim na povijesnu ličnost i čovjeka iz mase. Povijesna ličnost je netko tko je vlastitom snagom ili stjecajem okolnosti izašao iz anonimnosti, uzdigao se na površinu ljudskog mora ili ga je ono samo izbacilo. Čovjek iz mase je član društva, nacije, klase, uže socijalne grupacije, manje ili veće sredine, koji nije izašao iz okvira prosjeka, tipa, koji nije stigao, mogao ili htio odigrati posebnu ulogu u tvorbi prošlosti. Vrlo dugo historiografija se bavila uglavnom ili čak isključivo povijesnim ličnostima, zapuštajući čovjeka iz mase. Naravno, pri obradi ličnosti javljaju se mnogobrojne teškoće i pogreške. Pokušat ću ukratko izložiti njihovu osnovicu.

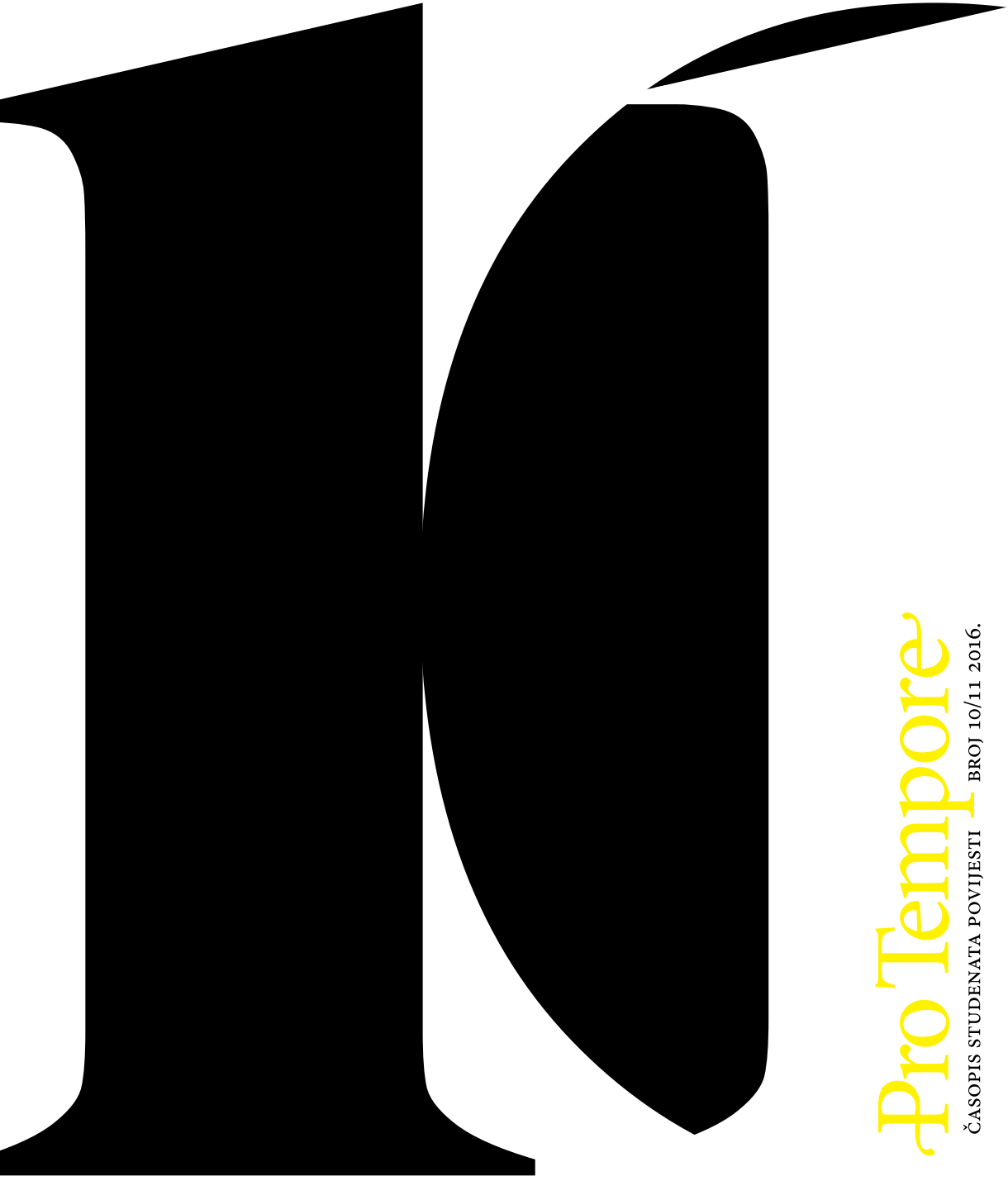
Ličnosti koje zaslužuju posebnu pažnju imaju crte koje nas privlače ili odbijaju, a često jedne i druge; njihova uloga može biti vrlo progresivna ili krajnje reakcionarna i čak se s vremenom radikalno izmijeniti; u borbi za svoje ciljeve one se služe sredstvima koja odobravamo ili osuđujemo. Sve to stavlja na probu savjest istraživača, navodi ga na put odstupanja od što vjernije rekonstrukcije i što objektivnije interpretacije. Zato su u historijskim radovima tako česte krnje, nepotpune ličnosti. Umjesto stvarnog čovjeka – kompleksne osobe koju se najbolje objašnjava u njezinu totalitetu, dobivamo heroja bez mane ili nepogrešivog genija, spomenik kojemu se treba diviti. Ili se pak susrećemo s kreaturama, inkarnacijama svih zala, a da se ne vidi u čemu je njihova stvarna negativna uloga, zašto su usprkos svemu postigli afirmaciju, ostvarili ciljeve koje preziremo. To je poznata crno-bijela tehnika, mnogo puta osuđivana, a još uvijek često u upotrebi. Osnovni razlozi njezine primjene ne leže samo u nedovoljnoj sposobnosti brojnih povjesničara da na najbolji način spoje traženje istine sa subjektivnim kodeksom ljudskih i društvenih vrijednosti, već i u neizbježnim lakunama u dokumentaciji.

S masovnim čovjekom je možda još teže. Nakon što ga je historiografija dugo držala u sjeni, konačno se probio u područje istraživanja prošlosti. Taj uspjeh ima zahvaliti napretku ostvarenom u historiografiji i u njoj bliskim znanostima, ali i samome sebi, mjestu koje je lomeći žestoke i uporne otpore zauzeo u javnom životu modernog doba. No, čim je postigao da mu znanost prizna postojanje, opteretio ju je novim problemima. Najprije se postavlja pitanje kako stići do masovnog čovjeka iz prošlosti, bilo kojeg profila. Dokumentacija o njemu je obilna, ali gotovo redovno još fragmentarnija od one o povijesnim ličnostima. Njezino apsolviranje zahtijeva mnogo vremena i strpljenja, a uloženi trud, iako velik, ne osigurava onoliko sigurne rezultate kakve se s istim utroškom energije može ostvariti u studiju ličnosti. Zato je za mnoge istraživače taj posao odbojan, nastoje ga izbjeći ili mu pristupaju površno, zadovoljavajući se krokijima koji ne iziskuju veći napor. Drugi problem predstavlja opasnost supstitucije masovnog čovjeka prosječno aktivnim pripadnikom društva, nacije itd. Nemali broj povjesničara, naime, zapostavlja činjenicu da je uvijek samo mali dio masa svih profila agilna, tj. traži, bori se i postiže promjenu svog položaja ili općeg stanja, dok drugi dio stoji po strani društvenog života prepuštajući se stihiji trajanja. Relacije tih dijelova društva, koje nije lako utvrditi, mijenjaju se ponekad postupno, ponekad brzo. Usput budi rečeno, te relacije i njihove promjene imaju vrlo važne konzekvence u povijesnim događanjima i procesima.

Postoje tri kategorije masovnog čovjeka, jednu čini aktivni tip, drugu pasivni, dok su u trećoj ujedinjena oba tipa, dakako, po onim obilježjima koja su im zajednička. Studij masovnog čovjeka ne smije zanemariti te kategorije niti ih pomiješati. Ako zbog teškoća s dokumentacijom ne može ispitati sve tri, preostaje da se istraživač ograniči na ono što je moguće, ali bi trebao pošteno priznati međe svojih rezultata.

Iscrpljuju li se time problemi koji terete bavljenje masovnim čovjekom prošlosti? Nažalost, nije tako. Crno-bijeli pristup i ovdje je vrlo često prisutan. Povjesničar u sebi nosi simpatije i averzije ne samo prema raznim tipovima povijesnih ličnosti, njihovim svojstvima i ulogama, nego isto tako i prema raznim profilima i kategorijama masovnog čovjeka. Uz to, on se suočava s klišejima koje mu nude ili nameću izvanznanstveni faktori iz njegove društvene sredine. Ima takvih koji će sheme preuzeti iz uvjerenja da su ispravne, a i takvih koji će to učiniti iz pukog oportunizma, da si ne prave neprilike. No, bez obzira na motive, sheme najčešće više odmažu nego pomažu, njihovom se primjenom utire put prema falsificiranoj slici. Pritom povjesničar obdaren dobrim stilom vješto prikrija pogreške koje čini, drugi opet manipulira određenim brojem primjera koje je površnom selekcijom izdvojio iz mase i zatim ih prezentira kao čvrste potpornje ustvari neosnovanih tvrdnji. Manje vješti stvaraju prozirne falsifikate. Prvi zavode čitalačku publiku; drugi je odbijaju od historijskog štiva.

Apsolutno sigurnih recepata nema. Ozbiljne zapreke deformiranju prošlosti postaviti će solidno obrazovani konzumenti historiografske produkcije, njezina seriozna kritika i napokon, što je možda najvažnije, čvrsti postulati o znanstvenom radu kojih se istraživač mora pridržavati. Ono što treba odlikovati pravog historičara, što on mora čuvati i njegovati, to je u prvom redu predanost povijesnoj istini, čak i kad je ona neprijatna, mračna, strašna, kad zadaje tešku, zvučnu pljusku njegovom vremenu i sredini, kad razara drage legende i općeprihvaćene mitove. Zato je, naravno, ponekad potrebna velika doza hrabrosti. Ali nije sve u tome. Nekonformizam u povijesnoj znanosti, kao ni inače, ne smije biti *l'art pour l'art*, nego mora imati solidnu osnovu. Istraživač povijesti je izgrađuje dugotrajnim, često mučnim radom na što potpunijoj dokumentaciji, na njezinoj pomnoj, kritičkoj obradi. Isti način rada dat će dobre plodove i onda kad znanstvenik ne razara predrasude i iluzije nego potvrđuje, brani, zastupa istinite poglede o prošlosti, o njezinim značajnim ličnostima i prosječnom čovjeku. No, nijedno stanovište samo po sebi nije garancija od zabluda i krivotvorina, niti oslobađa obaveze na široko znanje i velik trud. Jer znanstvenom, kao ni socijalnom napretku ne može se služiti proizvoljnim konstrukcijama, površnim brzopletim zaključcima, samodopadnim otkrićima bez pravog temelja, neumornom proizvodnjom tekstova kroz koje prije ili kasnije provire duhovna praznina i mršav rad.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI - BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com